

dr hab. Tomasz Przesławski

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Justyny Ryter, „Standardy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz matek z dziećmi w polskim systemie penitencyjnym”, ss. 284.

Temat rozprawy

Autorka podejmuje społecznie istotny problem odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety w okresie ciąży bądź w trakcie sprawowania opieki nad dzieckiem, określając łącznie ten czas jako związany z macierzyństwem (s.19). Wybór tematu dotyka z jednej strony zjawiska przestępczości kobiet, jego uwarunkowań i struktury, z drugiej odpowiedzi organów państwa na ten rodzaj patologii społecznej w postaci odizolowania sprawczyń przestępstw od społeczeństwa (13). Temat rozprawy uznać należy za interesujący i ważny dla prawa i praktyki penitencjarnej. Mając na uwadze ten aspekt, stwierdzam, że rozprawa posiada wartość poznawczą i nowatorską.

Kompozycja pracy

Rozprawa zbudowana jest z zagadnień wprowadzających, pięciu rozdziałów, podsumowania oraz bibliografii obejmującej literaturę, źródła prawa i orzecznictwo. W sumie z bibliografią recenzowana rozprawa obejmuje 284 strony. Pierwsze cztery rozdziały: 1) „zagadnienia teoretyczne na temat przestępczości kobiet w okresie macierzyństwa”, 2) „sposób wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet ciężarnych oraz matek z dziećmi”, 3) „problemy polskiego systemu penitencyjnego dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet matek na tle standardów europejskich oraz wybranych krajów”, 4) „rozważania moralne i prawne związane z odbywaniem kary pozbawienia wolności przez skazane kobiety wraz z dziećmi”, stanowią analizę teoretyczną

problematyki kobiet ciężarnych i matek z dziećmi przebywających w polskich zakładach karnych.

Ostatni rozdział pt. „badania empiryczne nad zjawiskiem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet ciężarnych oraz wobec matek z dziećmi”, ma wymiar empiryczny zawierający analizę wyników badań własnych, przyjętą metodologię i cele badań ilościowych. Przyjęty układ pracy przez Doktorantkę jest poprawny.

W uwagach wprowadzających przedstawione są dane dotyczące populacji osób pozbawionych wolności w wybranych krajach na świecie i w Polsce z wyodrębnieniem procentowej grupy kobiet pozbawionych wolności, omawiane są statystyki dotyczące przestępczości kobiet oraz problemy związane z funkcjonowaniem kobiet w okresie macierzyństwa w warunkach izolacji więziennej. We wprowadzeniu Autorka sformułowała cel rozprawy, jakim jest „zaprezentowanie wyników badań przeprowadzonych wśród kobiet ciężarnych oraz matek z dziećmi, które w momencie odpowiadania na pytania zawarte w formularzach ankiet odbywały karę pozbawienia wolności w jednym z dwóch polskich zakładów karnych dla kobiet matek, mianowicie w Domu Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu oraz w domu Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu” (s.16).

Cel ogólny odnoszący się do sytuacji kobiet-matek, uszczegółowiony jest w poszukiwaniu odpowiedzi na szereg pytań dotyczących: wpływu macierzyństwa w warunkach więziennych na dalsze popełnianie przestępstw, określenia oczekiwanych standardów dotyczących traktowania kobiet w ciąży i matek z dziećmi w izolacji, aktualnych regulacji prawnych, wpływu warunków socjalno-bytowych na zachowanie, zmianę postawy moralnej i życiowej, jak również sposób wykonywania opieki nad dzieckiem, wskazywania sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży, realizacji prawa do prywatności oraz zapewnienia komfortu kobietom ciężarnym, postrzegania przez osadzone kobiety roli matki w związku ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem w trakcie pobytu w Domu Matki i Dziecka, wpływu osób bliskich, personelu na funkcjonowanie matek pozbawionych wolności, kształtowania się więzi emocjonalnych z dzieckiem podczas odbywania przez kobietę matkę kary pozbawienia wolności, narodzin dziecka w zakładzie karnym (s.16-17).

W rozdziale I Autorka omawia zjawisko przestępczości kobiet, podkreśla jego złożoność przez odniesienie do czynników natury społecznej oraz psychicznej, które mają znaczenie dla podjęcia decyzji o zachowaniu niezgodnym z prawem. Przywoływane są założenia wybranych koncepcji kryminologicznych, w kontekście wyjaśnienia przestępczości kobiet, m.in.

biologicznych, dla których czynnikiem determinującym zachowanie jest płeć, socjologicznych upatrujących przyczyn przestępczości w otaczających warunkach społecznych, czy feministycznych w ujęciu społeczno-kulturowym.

Ta część pracy wymagałaby pogłębienia poszczególnych wątków etiologicznych na polu biologicznym, psychologicznym i społecznym.

Na tle historycznym przestępczość kobiet nie była przedstawiana wyraźnie jako społeczny problem, ze względu na charakter czynów przestępnych jak i ich liczbę. Trudno również historycznie wyodrębnić w przestępczości kobiet podkategorię przestępczyń w czasie macierzyństwa. Autorka poza wymiarem społecznym i historycznym, rozpatruje zjawisko przestępczości również z punktu widzenia rodzajów przestępstw. Posiłkując się statystykami policyjnymi, przedstawia udział procentowy kobiet w popełnianiu przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu oraz przeciwko mieniu w porównaniu do odsetka mężczyzn. Z przytoczonych danych wynika, że udział mężczyzn w popełnianiu przestępstw jest znacznie większy niż kobiet (s.50). Jeszcze mniejszy jest odsetek kobiet przestępczyń w okresie macierzyństwa.

Pewien niedosyt w pracy pozostawia brak aktualizacji danych będących przedmiotem analizy w zakresie perspektywy typów przestępstw, zwłaszcza że specyfika przestępczości kobiet ulega zmianom, nabierając cech charakterystycznych dla mężczyzn (s.55).

Należy podkreślić, że przedstawione przez Autorkę rozważania kryminologiczne nie zawsze znajdują swój odpowiednik penitencjarny. Kobieta w okresie macierzyństwa jako sprawczyni przestępstwa, nie zawsze będzie ponosić konsekwencje swojego czynu, w warunkach uwięzienia jako kobieta znajdująca się w ciąży czy opiekująca się dzieckiem. Są to w zasadzie dwa różne aspekty: dokonanie przestępstwa i jego konsekwencja dla więźniarki będącej matką.

Rozdział II przedstawia krajowe i międzynarodowe regulacje penitencjarne dotyczące postępowania wobec kobiet w okresie macierzyństwa. Autorka charakteryzuje szczególną sytuację kobiet ciężarnych oraz matek opiekującymi się dziećmi w trakcie izolacji więziennej, uwzględniając czynniki natury fizycznej, psychologicznej i społecznej. Słusznie zwraca uwagę, że przeznaczenie dwóch jednostek penitencjarnych w Polsce dla podtrzymywania i utrwalania więzi uczuciowej dziecka z rodzicami i najbliższymi członkami rodziny, może stanowić wyzwanie dla ojca tego dziecka jak również starszego rodzeństwa, zamieszkujących w znacznej odległości od przywięziennego Domu dla Matki i Dziecka, gdzie zakwaterowane są kobiety w okresie macierzyństwa.

Zapewnienie warunków bytowych dzieciom mieszkającym w więzieniach oraz sposób postępowania umożliwiający ich prawidłowy rozwój fizyczny, umysłowy, moralny i społeczny; stanowi przedmiot Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI)).

Liczba przywiezionych Domów dla Matek i Dzieci uwarunkowana jest marginalnym udziałem kobiet ciężarnych i sprawujących opiekę nad dzieckiem, które odbywają karę pozbawienia wolności. W roku 2023 to 48 kobiet przebywających w tych jednostkach na 70 wolnych miejsc.

W tekście pojawiają się rozbieżności liczbowe przez niekonsekwentne posługiwaniem się liczbą miejsc zakwaterowania oraz liczbą faktycznie osadzonych w Domach Matki i Dziecka (s. 75, 77, 168, 169). Dobrze byłoby to ujednolicić.

Możliwość sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem, długość jak i warunki sprawowania takiej opieki regulowane są przepisami kodeksu karnego wykonawczego. Ma rację Autorka, że sytuacja kobiet w ciąży i matek opiekującymi się dziećmi nie powinna odbiegać od standardów powszechnie uznawanych za humanitarne i pozwalających na zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z izolacji (s. 71).

Szczególnie w okresie ciąży, porodu i połogu kobietom powinien być gwarantowany ze strony Służby Więziennej zwiększony dostęp do środków przeznaczonych do ochrony zdrowia i higieny osobistej.

Nie są jasne dane podawane przez Autorkę na temat przyjęcia kobiety z noworodkiem do Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu na s. 77-78, czy jest to opis procedur wewnętrznych? Brakuje w tym zakresie kontekstu przeprowadzonych przez Autorkę rozważań. Tryb przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych, oraz szczegółowe zasady organizowania i działania tych placówek zawarte są w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek z dnia 17 września 2003 r. (Dz.U. Nr 175, poz. 1709), które zresztą przytaczane jest w dalszej części pracy.

Zgodzić się należy z Autorką, że Domy dla Matek i Dzieci stanowią kompromisowe rozwiązanie, z jednej strony wymuszają pobyt dziecka w więzieniu, z drugiej zapewniają mu bliskość matki, bardzo ważną dla jego dalszego rozwoju. Sama możliwość sprawowania bezpośredniej opieki nad dzieckiem jest swoistym oddziaływaniem penitencjarnym, w którym spełnianie się w roli matki może prowadzić do zmiany postawy ukierunkowanej na przestrzeganie porządku prawnego (s. 98). W dalszej części rozdziału II omawiane są regulacje dotyczące dodatkowych uprawnień kobiet w okresie macierzyństwa, zakresu udzielanej im opieki medycznej, jak również sytuacje, w których matki odbywające karę pozbawienia wolności nie sprawują pieczy nad swoimi dziećmi.

W rozdziale III Autorka przedstawia instytucje odroczenia i przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet w okresie macierzyństwa. Omówienie tych konstrukcji mogło być wzbogacone o aktualne orzecznictwo i dane statystyczne, co w kontekście omawianej problematyki wydaje się bardzo istotne.

W dalszej części pracy Doktorantka omawia międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności wraz z sytuacją kobiet ciężarnych oraz matek sprawujących opiekę nad dziećmi w wybranych krajach europejskich.

Rozdział IV dysertacji poświęcony jest rozważaniom z zakresu ochrony macierzyństwa w zderzeniu z koniecznością odbywania kary pozbawienia wolności. Autorka podejmuje interesujący wątek organizacyjny zapewnienia matkom dodatkowych miejsc w przypadku większej liczby kobiet deklarujących chęć odbywania kary pozbawienia wolności wraz ze swoimi dziećmi jak również problem długości okresu przebywania dziecka z matką w więzieniu (s.169). O ile pierwsza kwestia pomimo braków regulacji nie powinna stanowić większej przeszkody dla Służby Więziennej, o tyle czas przebywania dziecka z matką, w trakcie którego powstaje więź uczuciowa wyrażająca przywiązanie do matki jest poważnym problemem natury psychicznej zarówno dla matki jak i dziecka w kontekście ewentualnego rozstania przy karach długoterminowych. W skrajnych wypadkach długoletnia separacja może prowadzić do zaniknięcia więzi emocjonalnej, szczególnie wówczas gdy najbliższa rodzina czy opiekunowie dziecka zrywają z osadzoną wszelkie kontakty.

Za godne rozważenia należy uznać uwagi zawarte w rozprawie w zakresie zmian legislacyjnych, które umożliwiłyby kontynuowanie opieki nad dzieckiem, w sytuacji poprawnie spełnianych obowiązków rodzicielskich przez matkę (s. 178). W takim wypadku rozdzielenie dziecka i matki może nieść niekorzystne konsekwencje zarówno dla dziecka gdy

dochodzi do dysfunkcyjnych oddziaływań opiekunów, przemocy, stygmatyzacji czy też niezaspokajania potrzeb emocjonalnych oraz egzystencjalnych, jak i dla matki, dla której macierzyństwo otwiera prawdziwą motywację do zmiany dotychczasowej postawy i jest źródłem pozytywnie ukierunkowanych procesów decyzyjnych.

Autorka charakteryzuje w dalszej części rozdziału przyczyny, z powodu których opieka nad dzieckiem w Domu dla Matki i Dziecka nie zawsze przebiega optymalnie, mając na względzie dobro dziecka. Do przyczyn zalicza brak lub osłabienie tzw. instynktu macierzyńskiego tj. dyspozycji psychicznych do opieki nad potomstwem, uzależnienie od substancji psychoaktywnych, problemy zdrowotne lub osobiste, czy różne aspekty funkcjonowania w warunkach więziennych, które stanowią przeszkodę do prawidłowego spełniania się w roli matki. Na zakończenie tych rozważań w pracy poruszony jest wątek kontynuacji opieki nad dziećmi po wyjściu z zakładu karnego i pomocy postpenitencjarnej dla kobiet znajdujących się w takiej sytuacji.

Rozdział V dysertacji przedstawia metodologiczne założenia przeprowadzanych badań przez Autorkę oraz ich wyniki. W tej części rozprawy doktorskiej omówione zostały badania ilościowe z wykorzystaniem narzędzia kwestionariusza ankiety w przywiezionych Domach Matki i Dziecka w Grudziądzu i w Krzywańcu. W podsumowaniu opracowania przedstawione zostały postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*. Najważniejsze z nich to w przypadku przestępstw o niewielkim ciężarze gatunkowym, a także incydentalnych wprowadzenie zasady orzekania w stosunku do kobiet matek kar nieizolacyjnych, doprecyzowanie przepisów regulujących tryb i możliwość wydłużenia okresu przebywania dziecka z matką w Domu Matki i Dziecka w szczególnych sytuacjach (choroby, braku zapewnienie opieki nad dzieckiem przez najbliższą rodzinę), zintensyfikowanie oddziaływań mających na celu zwiększenie kompetencji zawodowych dla matek, zapewnienie szczególnego wsparcia psychologicznego dla kobiet zarówno w zakładzie karnym jak i po jego opuszczeniu.

Metodologia

Autorka poprawnie wykorzystwała w pracy różne metody badawcze: dogmatyczną w zakresie analizy stanu prawnego, porównawczą obejmującą różne rozwiązania penitencjarne w innych porządkach prawnych, oraz dominującą w rozprawie metodę ilościową z obszaru badań społecznych. W tym ostatnim przypadku wybór metody i techniki ograniczony był stanem

epidemii Covid panującym w trakcie prowadzonych badań. Doktorantka odpowiedziała na sformułowane pytania badawcze, weryfikując wstępne hipotezy, jak to określiła z zaskoczeniem, jeśli chodzi o warunki bytowe i działalność personelu więziennego i medycznego. Warto byłoby, mając na uwadze stwierdzenie Autorki pracy wyrażającej nadzieję na kontynuowanie badań nad przedstawioną materią, aby rozszerzyła je jeszcze o wywiady i obserwacje.

Strona warsztatowa

Praca napisana poprawnym językiem polskim, z dobrym ujęciem pojęć prawniczych. Tekst napisany w sposób przejrzysty. Nie wnoszę uwag.

Treść merytoryczna

Praca doktorska w sposób kompleksowy omawia zagadnienie kobiet w ciąży i sprawujących opiekę nad dzieckiem zarówno na gruncie prawa polskiego, jak i w perspektywie porównawczej, co wskazuje na znajomość zarówno konwencji i rekomendacji Rady Europy, aktów Unii Europejskiej jak i umów międzynarodowych o globalnym zasięgu. Oceniana praca jest dziełem oryginalnym, dobrze udokumentowanym, wzbogacającym dorobek polskiej literatury naukowej. Nie obniżają wartości opracowania powyżej wskazane uwagi krytyczne, których uwzględnienie, może w ocenie recenzenta stanowić podstawę wydania rozszerzonej wersji pracy doktorskiej. Doktorantka podjęła się opracowania istotnego zagadnienie badawczego w zakresie sytuacji uwięzienia szczególnej grupy kobiet, potrafiła przedstawić konkretne problemy badawcze i zaproponować rozwiązania na płaszczyźnie jurydycznej i praktyki więziennej.

Konkluzja

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska mgr Justyny Ryter pt. „Standardy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz matek z dziećmi w polskim systemie penitencjarnym” stanowi twórcze, samoistne, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wskazuje na ogólną wiedzę Doktorantki w dyscyplinie nauki prawne. Lektura rozprawy doktorskiej potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktorantkę.

Dysertacja mgr Justyny Ryter spełnia wszystkie wymagania stawiane przez ustawodawcę w art. 13 ust.1 ustawy z dnia 14 maja 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U.2017r., poz.1789 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018r. przepisy wprowadzające ustawę prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz.1669). Pani mgr Justyna Ryter może być zatem dopuszczona do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

